

OSMANLI AİLESİNİN SAVAŞLARDA ŞEHİT OLAN ÜYELERİ

HALDUN EROĞLU*

Tam anlamıyla orta zamanlara ait bir imparatorluk olarak kurulan Osmanlılar, hükümdar ve onun etrafında yer alan yetişmiş bürokratik elitin oluşturduğu yönetim modeli ile idare ediliyordu. İmparatorluğun kuruluş aşamasında henüz eğitim kurumlarının tam anlamıyla oturmamış olması ve kurulan devletin yönetimi için gerekli olan donanımlı yöneticilere duyulan ihtiyaç, hanedana mensup üyelerin bu konuda önemli roller oynamalarını icbar kıldı. Savaşan akıncı beylerin ele geçirdiği yerlerin sancak haline getirildikten sonra hâkimiyetin tam anlamıyla tesisi için ailenin üyeleri sancakbeyi tayin edilerek bölgenin idaresi sağlanıyordu. Daha Osman'ın, oğullarından bu yönde istifade etmesinden itibaren başlayan bu uygulama sonraki dönemlerde sistemli ve kurumsal bir hale büründürülmüştü.¹

Buna rağmen Osmanlı tarihi çalışmalarına kısaca göz atıldığında ilk dikkat çeken tartışmanın aileye mensup üyelerin, hükümdarın ölümünden sonra kalkıştıkları saltanat kavgası ve bu kavganın sonucunda tahta oturan tarafından diğerleri hakkında verdikleri idam kararları olduğu görülür. Henüz Osman'ın aşiretin başına geçtiği zamanda ortaya çıkan ve aile içi iktidar kavgasının tipik bir örneği olan yeğen Osman ile amca Dünder'in çekişmesi Dünder'in öldürülerek bundan sonraki üç yüz yıllık Osmanlı tarihinde tahtın babadan oğula geçmesinin bir kural olmasına yol açacaktı. Bu hadise aynı zamanda Osmanlı tarihinde hanedan üyesi öldürülmesi meselesinin de başlamasına bir anlamda cevaz vermiş oldu. Osman'ın amcası ile olan çekişmesinin akabindeki yüz elli yıllık gelişmeler, II. Mehmed'in teşkilat kanunnamesine kardeş katlini bir kural olarak koydurmasına ve böylece meselenin hukukî bir zemine oturtulmasına yol açtı.² Gerek II. Mehmed'in kardeş katlini kanun haline getirmesinden önceki dönem gerek daha sonraki gelişmeler imparatorluğun ilk üç yüz yıllık tarihinde hanedan içi kavgaları ve ortaya çıkan

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, eroglu@ankara.edu.tr

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, Akçağ yay. Ankara 2004.

² Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, c. 33, (İstanbul 1980-1981), s. 7-56; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1996, s. 197-202.

iktidar-muhalefet ilişkisini her daim akılda tutarak ailenin erkek üyelerinin bir isyancı ya da tipik bir muhalif olarak görülmelerini ister istemez zorunlu kıldı.

Hanedan üyelerinin iktidar uğruna öldürülmeleri meselesinde, kardeş katlinin kanunnameye derc edilmesinden sonra gelinen nokta, aile mensuplarının hükümdarın ölümüyle birlikte takındıkları tavırlarda çok ciddi bir değişime yol açtı. Zira bu kanunun hukukî bir niteliğe büründürülmesinin, yaşanan tecrübelerle istinaden, kargaşayı ortadan kaldırmaya yönelik bir uygulama olduğu düşünülse de esasında hanedan üyelerinin ölümlerinin mukadder olması dolayısıyla merkezi otoriteye karşı gelerek muhalif bir girişimde bulunmalarını mecburiyet haline getirmişti. Bu tarihi hakikatin müsebbibi, bizatihi iktidar ve onu ele geçirme arzusu idi. Nitekim tarihi olayların seyri bu gerçeği bütün açıklığıyla gözler önüne seriyor. Zira II. Mehmed ve halefi hükümdarların ölümünden sonra yaşananlara bakıldığında kardeş katli kanununun amacının her ne kadar başlangıçta iktidarın el değiştirmesi sırasında yaşanan kargaşayı önlemek olsa da akabinde sözü edilen kanun maddesi, maksadın hâsıl olması şöyle dursun aksine devletin içine düştüğü kaotik durumun bizatihi kendisi haline geldi.

Bu kaotik durum zamanla öyle bir hal almıştı ki; tahtı ele geçirdikten sonra kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmaya yönelen yeni hükümdarın çabaları, diğer hanedan üyelerini sadece ülke içlerinde başka bölgelere kaçmak zorunda bırakmıyor, aynı zamanda rakip devletlere sığınmalarına hatta onların saflarında Osmanlılara karşı yapılan savaşlarda ordu komutanlıkları bile yapmalarına yol açıyordu.

Muhalif Osmanlı hanedan üyelerinin bu kabil davranışları ve bunun doğruluğu ya da yanlışlığı üzerine yapılan tartışmaları bir tarafa bırakarak Osmanoğlu ailesine mensup olup da hayatını savaş meydanlarında rakipleri ile yapılan muharebelerde kaybederek şehit olanların varlığı bütün bu karmaşanın içinde kaybolup gitmektedir. Neticede hükümdar olamadan ve kardeş katli meselesine bağlı olarak öldürenlerin dışında Osmanlı fetihlerinde bizatihi yer alarak ordu saflarında komutan olarak görev yaptıkları sırada hayatını kaybeden aile üyelerinin varlığının tebarüz ettirilmesi şehzadelere dair var olan yargının olumlu yönde değişmesine katkı sağlayacaktır.

Osmanlı imparatorluğunun kuruluş aşamasında aileye üye olanların yaptıkları katkı son derece önemliydi. Özellikle kuruluş devrinde sadece aşiretin reisinin oğlu değil, onun yanında diğer aile mensupları da fetihler sırasında yöneticinin etrafında yer alarak askerî faaliyetlere komutan olarak katılıyor ve büyük yararlılıklar

gösteriyorlardı.³ Ertuğrul'un Osman, Gündüz ve Saru Yatı (veya Savcı) adlarındaki üç oğlu da Osman'ın aşiret reisliği döneminde kendisi ile birlikte kuracakları devletlerinin genişlemesi için önemli faaliyetlerde bulunmuşlardı. Kaynaklar daha Ertuğrul'un sağlığında oğullarından Saru Yatı'nın, Sultan Alaâddin'e gönderilerek kendilerine bir yurtluk yer vermesi konusunda elçilik görevinde bulunduğunu, bunun üzerine Anadolu Selçuklu Sultanı Alaâddin'in, Ertuğrul ve aşiretine Bilecik ve Karacahisar arasındaki Söğüt'e yerleşme izni verdiğini kaydediyorlar.⁴

Saru Yatı'nın babasından sonra da aşiretin başına geçen kardeşi Osman'ın yanında yer aldığı ve topraklarını genişletme sırasında ona destek verdiği anlaşılıyor. Hatta oğlu Bay (Uyal) Hoca da babasının yanında amcası Osman'ın fetihlerine katılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna katkıda bulunan aile üyeleri arasında ilk sırada yerini almıştı. Osman'ın ilk savaşı olarak da bilinen ve ona pusu kuran İnegöl tekfuru ile yaptığı mücadelede kardeşi Saru Yatı ve oğlu Bay Hoca, aşiretin yeni liderinin en yakın silah arkadaşları arasında yer almaktaydılar. Osman'ın aşiretin başına geçtikten sonra yetmiş kişilik kuvveti ile Ermeni Beli'nde İnegöl tekfuruna yapacağı saldırının hazırlıkları onun askerî gücünün ne kadar küçük olduğunu gösterirken ve bu küçük birlik içerisinde aile üyelerinin varlığını hayli önemli kılıyor. Zira Osman'ın yetmiş kişilik küçük askerî birliğinin içinde kardeşi Saru Yatı ve onun oğlu Bay Hoca da bulunuyordu. Sayıca bir hayli az olan bu birlik ile İnegöl tekfuruna saldırı hazırlığında olan Osman'ın girişimini casusu vasıtasıyla öğrenen tekfur, ona pusu kurdu. Kaynakların verdiği bilgiden anlaşıldığı üzere Osman'ın da casusları vardı ve bunlardan biri olan Artun adındaki martolos İnegöl tekfurunun saldırıyı öğrendiğini ve buna karşılık ona pusu kurduğunu Osman'a bildirdi. Osman, casusundan pusu haberini alır almaz büyük bir süratle tekfurun pusu kurduğu yere doğru harekete geçti. Yetmiş kişilik piyade kuvvetiyle saldırıya geçen Osman'ın kuvvetlerine karşın İnegöl tekfurunun askerleri sayıca oldukça fazla idi. İnegöl tekfuru ile Osman arasında çok çetin geçen bu mücadele, Osman'ın yeğeni Bay Hoca'nın savaş meydanında hayatını kaybetmesine sebep

³ Haldun Eroğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Hanedan Üyelerinin Rolü" *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, (Isparta/Mayıs 2012), s. 11-23.

⁴ Aşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2003, s. 323; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, (Giese Neşri), (haz Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1992, s. 9; *Anonim Osmanlı Kroniği(1299-1512)*, (Haz. Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 10; *Râhî Tarihi*, (Yaşar Yücel- Halil Erdoğan Cengiz, Oxford Nüshası, Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi, Tıpkı Basım ile Birlikte), TTK, *Belgeler* c. XIV, sayı 18 (Ankara 1992) s. 376; *Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan*, (Düzenleyen Atsız), İstanbul 1961, s. 35.

oldu. Saru Yatı'nın oğlu Bay Hoca'nın bu ilk savaşta hayatını kaybetmesi onun Osmanlı tarihinin aileye mensup ilk şehit unvanını almasına vesile olmuştu. Yapılan savaşın galibinin kim olduğu konusunda tam bir bilgi bulunmasa da Bay Hoca'nın şehitliği ve savaş sonrasında Osman'ın yaylaya çekilmiş olması en azından kazananın o olmadığına işaret ederken, ilk şehit Bay Hoca'nın cenazesi savaşın yapıldığı Ermeni Beli'nin dibinde yer alan Hamza Bey köyüne defnedilmişti. Bay Hoca'nın mezarının yanında bir kervansarayın bulunduğu bilgisi⁵ bu şehit aile üyesinin yol üstünde, ticari faaliyetlerin yoğun olduğu önemli bir yerleşim yerine defnedildiğini gösteriyor.

Oğlunu İnegöl tekfuru ile yapılan savaşta şehit veren Saru Yatı, daha sonra kardeşi Osman ile birlikte hareket etmeye ve savaşlara katılmaya devam etti. İnegöl tekfuru ile yapılan savaş sonrasında ve gördüğü rüyayı onun devlet sahibi olacağı şeklinde yorumlayan Edebalı'nın bu müjdesinden sonra Osman fetihlerine hız verme kararı almıştı. Edebalı'nın rüya yorumu sonrasında İnegöl'e gelen Osman, hemen yanındaki Kulaca hisarını ele geçirdi. Akıncı Türklerin bu başarısından rahatsız olan etraftaki düşmanlar, Karacahisar tekfuruna giderek Osman'ın bu fethinin kendileri için iyi olmadığını, eninde sonunda buraların tamamen Osman'ın liderliğindeki Türkler tarafından ele geçirilecek olunmasından korktuklarını, bu yüzden bir an önce harekete geçerek ona karşı hazırlık yapıp kuvvetlerini birleştirmeleri gerektiğini bildirdiler. Bu teklif ve Osman'ın kazandığı zafer karşısında Karacahisar tekfuru kayıtsız kalamadı ve kardeşi Kalanoz'u, oluşturduğu ordusunun başına geçirdi. Akabinde kısa bir süre önce Osman ile savaşan İnegöl tekfuruna güçlerini birleştirme teklifinde bulundu. Bu teklif sonucunda Karacahisar ve İnegöl tekfurlarının askerî birlikleri, Osman'a karşı hareket üzere bir araya gelerek toplandılar. Karacahisar ve İnegöl tekfurlarının askerlerinin Kalanoz'un önderliğinde toplandığını öğrenen Osman süratli bir şekilde hareket ederek savaşmak üzere İkizce'ye geldi. Daha sonra Tomoniç(Domaniç)'e geçen her iki ordu burada karşılaştılar. Yapılan savaşta henüz oğlunu yeni şehit vermiş bulunan Saru Yatı şehit oldu. Osman, yeğeni Bay Hoca'dan sonra şimdi de kardeşi Saru Yatı'nın şehit olduğunu öğrenince düşman kuvvetlerinin komutanı Kalanoz'un derhal yakalanmasını emretti. Osman, yakalanan Kalanoz'un, Saru Yatı'nın şehit edilmesine karşılık intikam amacıyla önce karnının yarılması sonra da it gibi gömülmesi emrini verdi. Kalanoz'un, Saru Yatı'nın şehit olmasına karşılık olarak

⁵ Âşık Paşazade, s. 324-325; Mehmed Neşri, *Kılâb-ı Cihan-Nümâ*, (Yay. Faik reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), c. I, TTK yay. Ankara 1995, s. 81; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, (haz. Şerafettin Turan), TTK yay. Ankara 1991, s. 86-87.

işkenceyle öldürüldükten sonra gömüldüğü yere *İleşeni* adı verildi. Osman, yapılan savaşta şehit düşen kardeşinin cenazesini Söğüt'te babasının yanına defnederken, Saru Yatı artık Osmanlı tarihinin ikinci şehit aile üyesi olarak tarihteki yerini almış oldu. Kaynaklar Saru Yatı'nın bir çam ağacının dibinde şehit olduğunu, ara sıra orada ışık görüldüğünü bu yüzden o ağaca *Kandilli Çam* adının verildiğini kaydederler.⁶ Öyle anlaşılıyor ki kurulacak olan imparatorluk için çok önemli olduğu anlaşılan bu ilk iki savaş Osman'ın önünü açarken kaderin bir cilvesi olarak baba Saru Yatı ile oğul Bay Hoca'nın çok kısa aralıkla arka arkaya şehit olmalarına sebep olmuştu.

Osman'ın hız kesmeden devam eden fetihleri sahip oldukları toprakların sınırlarını genişletirken, elde edilen başarılar bölgede yer alan Doğu Romalı şehir komutanlarını rahatsız etmişti. Zira kendi geleceklerinden endişe duydukları için birlikte hareket etme gereği hissettiler. Bu da Osman'a karşı ister istemez bir ittifak kurmaları sonucunu beraberinde getirdi. Bursa tekfurunun etrafında kurulan bu ittifakın içinde Edrenos, Kestel ve Kite tekfuruları yer almışlardı. Adı geçen tekfuruların birlikte hareket ederek oluşturdukları orduları Osman'a ağır bir darbe vurmak amacıyla harekete geçti. Ancak Osman durumdan haberdar olunca topladığı askerleri ile birlikte üzerine gelen orduya karşı hazırlığını yaptı. İlk çarpışma Koyunhisar'da oldu. İkincisi Dimboz'da gerçekleşti. Bursa civarında yapılan bu savaşı kazanan Osman olmuş, Edrenos tekfuru kaçarken, Bursa tekfuru kalesine sığınmak zorunda kalmıştı. Kestel tekfurunun savaş meydanında öldüğü bu önemli savaşta Kite tekfuru ise Ulubat tekfuruna sığınarak şimdilik canını kurtarabildi. Eline çok iyi bir fırsat geçtiğinin farkında olan Osman, Ulubat tekfurundan Kite tekfurunu istediğinde, Ulubat köprüsünden öteye geçmeme şartını kabul etmek kaydıyla istediği kişi kendisine teslim edildi. Ele geçirdiği Kite tekfurunu kalesinin önüne getiren Osman bu sayede Kite hisarını ele geçirme şansını yakalamış oldu. Kite kalesini ele geçirme başarısı gösteren Osman yaptığı anlaşma gereği Ulubat köprüsünden bir daha hiç geçmedi. Osman'ın dört kale tekfurunun güçlerini birleştirerek oluşturdukları güçlü kuvvet karşısında kazandığı bu zafer onun önünü açan en önemli savaştı. Daha önceki savaşlarda olduğu gibi bu savaşta da Osman'ın aile üyeleri onun yanında yer almışlardı. Bunlar kardeşi Gündüz ve oğlu Aydoğdu idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi olarak da kabul

⁶ *Âşık Paşazade*, s.327; *Neşri*, c. I, s. 85-87, İbn *Kemal*, I. Defter, s. 103; Hoca Sadettin, bu savaşta ölen kişinin Osman'ın diğer kardeşi Gündüz mü? Saru Yatı mı? olduğu konusunda şüpheye düşmektedir. Bkz *Tacü't-Tevârih*, c. I., (Sad. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1979, s. 31.

edilen Koyunhisar savaşında Aydoğdu şehit düşmüştü. Osmanlı tarihinin üçüncü aile şehidi olan Aydoğdu, Dimboz'dan Koyunhisar'a giden yol üstünde defnedildi. Hem ilk savaşlarda şehit düşmesi hem de aileye mensup olması bakımından Aydoğdu'nun mezarı ilerleyen zamanda bir ziyaretgâh halini aldı. O kadar ki mezar toprağının atıldığı suyu içenin sıtma ateşinden kurtulduğuna ve sancısı olan atın mezarın etrafında üç defa döndürülmesinden sonra ağrularından kurtulduğuna inanılmıştı.⁷ Oruç Bey'in Aydoğdu'nun mezarının *Türk Han Mezarı* olarak hala anıldığını kaydetmesi kuruluş devri aile üyelerine verilen önemin göstergesi olması bakımından altının çizilmesi gereken önemli bir husustur.⁸ 27 Temmuz 1302 tarihinde yapılan Koyunhisar Savaşı'nın tarihi⁹ hakkında Hoca Sadettin'in, Osman'ın savaştan kaçarak kalesine sığınan Bursa tekfurunun cezalandırılmak üzere kalesini kuşattığı (H 717) 1317 yılını vermesi bariz bir hataya işaret eder.¹⁰

İbn Kemal, aynı savaşta Aydoğdu ile birlikte gazilerin reisi olan babası Gündüz'ün de ölerək oğlu ile birlikte aynı anda şehadet şerbetini içtiği bilgisini veriyor.¹¹ Saru Yatı ve Bay Hoca'nın ardı sıra yapılan savaşlarda şehit olmalarından sonra Gündüz ve Aydoğdu'nun da Koyunhisar Savaşı'nda birlikte ölümleri Osmanlı tarihinde aile üyesi ikinci baba oğul şehadeti olmasının yanı sıra Osman için çok önemli iki destekçi ve savaşçısını daha kaybetmesi anlamına da geliyordu.

Osmanlı tarihinin diğer bir savaş şehidi, Orhan'ın oğlu Süleyman idi. Süleyman, Osmanlı tarihinin en önemli hamlelerinden biri olan Rumeli'ye geçişi gerçekleştiren ve Osmanlıların bölgeye yerleşmelerini sağlayan aileye mensup önemli bir şahsiyet idi. Karasioğlu Beyliği'nin ele geçirilmesinden sonra sancakbeyi olarak bölgeye tayin olunan Süleyman bundan istifade Rumeli topraklarına geçip sınırların genişlemesini sağlayarak tarihî bir fırsatın yakalanmasına sebep olmuştu. Osmanlı kaynaklarının hemen hepsi Rumeli'ye ilk geçişleri ve fetihleri gerçekleştiren Orhan'ın oğlu Süleyman olduğu konusunda ittifak halindedirler.¹² Süleyman, babası Orhan'ın isteği ile askerlerini Rumeli'ye geçirmiş ve böylece çok önemli bir

⁷ *Âşık Paşazade*, 343; *Tacü'l-Tevârih*, c. I, s. 40; *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 16; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* (Giese neşri), s. 14.

⁸ *Oruç Bey*, s. 30.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, TTK yay. Ankara 1995, s. 109; H. İnalçık, *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İşbankası yay. Ocak 2010, s. 16-17

¹⁰ *Tacü'l-Tevârih*, c. I, s. 40-41.

¹¹ *İbn Kemal*, I. Defter, s. 151.

¹² *Neşri*, c. I, s. 173; *Tacü'l-Tevârih*, c. I, s. 87vd.; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, II. Defter (yay. Şerafettin Turan), TTK yay. Ankara 1991, s. 96; Hadidi, *Tevârih-i Al-i Osman*, (haz. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Yay. İstanbul 1991, s. 71 vd. *Seldûn-nâme (1299-1490)*, (haz. Necdet Öztürk), TTK yay. Ankara 2001, s. 52.

genişleme imkanı sağlamıştı. Neşri, Orhan'ın Rumeli'ye geçmeyi düşündüğünü, bu fikrini bir toplantı sırasında dile getirdiğini ve o sırada Karasi ilinde sancakbeyi olan oğlunun bundan haberdar olması ile Rumeli'ye Osmanlıların ilk adımlarını attıklarını kaydeder.¹³ Bunun gerekçesinin Rumeli topraklarının sahip olduğu siyasi, coğrafi ve ekonomik imkanların olduğunun altını özellikle çizmekte fayda var.¹⁴ Rumeli'nin sahip olduğu ekonomik ve siyasi imkanların varlığından haberdar olan Orhan ve etrafındakiler, Süleyman'ın önderliğinde yönünü Rumeli topraklarına çevirmiş ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu karmaşada taraf olarak bundan istifade etme başarısı göstermişti. Bu da Osmanlıların kalıcı olarak Rumeli'ye yerleşmelerine imkan sağladı. Bu amaca müteallik Süleyman ilk olarak Ece ve Evrenos beyleri, karşı kıyıya göndererek ele geçirilen bir kâfirden aldıkları bilgilerle bir gece yaklaşık seksen kişilik askerini iki gemi ile Rumeli'ye geçirip Çimbi kalesini ele geçirerek ilk adımı atmış oldu.¹⁵ Ancak Rumeli'de asıl kalıcılığı sağlayan olay, 1352 yılında Kantakuzenos'un imparatorluk tahtını ele geçirmek için Osmanlılardan askerî yardım istemesi ve bunun için lojistik bir üs olarak kullanılmak üzere daha önce Süleyman tarafından ele geçirilen Çimbi kalesine yerleşmesine müsaade edilmesi olmuştu.¹⁶ Rumeli'ye yerleşmeyi gerçekleştiren Süleyman babasının sağlığında Absuyu ve Aydos'da önemli askeri görevlerde bulunmuştu. Daha sonra İznikmid ve Taraklı Yenicesi'ne gönderilerek bölgenin ele geçirildikten sonra hakimiyetin tam anlamıyla tesisinde rol oynamıştı. Akabinde Karasioğlu topraklarının ele geçirilmesi ile birlikte Karasi sancakbeyi olarak görevlendirildi.¹⁷ Özellikle Taraklı Yenicesi'ndeki görevinde istikrarlı adaletli yönetim anlayışı bölge halkının ağızından Aşıkpaşazade'de "*Ne olaydı evvelden de bunlar bize hakim olalardı*" şeklinde biraz da abartılı bir biçimde akis bulacaktı.¹⁸

Süleyman'ın bu tecrübesi onun Karasi sancağındaki görevi sırasında Rumeli'ye geçişlerde kullanılmak üzere devreye girecekti. Osmanlı askerlerinin Rumeli'ye geçmesi ile birlikte başlatılan fetihler büyük bir yoğunlukla devam etti. Özellikle Tekirdağ ve Hayrabolu arasında süre gelen fetihlerle birlikte ele geçirilen yerlere ve hisarlara yerleştirilmek üzere Karasi vilayetinden göçer evlerin nakli,

¹³ *Neşri*, c. I, s. 173.

¹⁴ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. H. Eroğlu, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, İstanbul 2006, s. 72vd.

¹⁵ *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 20; *Hadidi*, s. 71; *Neşri*, c. 1, s. 173-175; *İbn Kemal*, II. Defter, s. 112vd.

¹⁶ H. Eroğlu, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, s. 76.

¹⁷ *Aşık Paşazade*, s. 362, 363 ve 372.

¹⁸ *Aşık Paşazade*, s. 369.

fetihler açısından önemli bir dönüm noktası oldu.¹⁹ Böylece Osmanlıların Rumeli'deki kâhçılığının temelleri Süleyman tarafından yavaş yavaş atılıyor, fetihlere devam ediliyordu.²⁰ Süleyman'ın Hacı İlbey'e Konur hisarını vermesi ve yanına Evrenos Bey'i bırakması önemli bir hamleydi. Zira her ikisini Dimetoka'yı almakla görevlendirirken kendisi de Hayrabolu ve Çorlu'ya akınlar düzenlemeyi sürdürdü. Süleyman bu bölgeye gidip akınlarını gerçekleştirdikten sonra döndüğü yer fetihlerin merkez üssü gibi kullanılan Gelibolu idi. Bütün bu gelişmeler ve fetihler devam ederken Süleyman da babasından sonra Osmanlı yönetimini ele almaya hazırlanıyordu. Ancak onun Rumeli fetihlerinin hız kesmeden devam ettiği sıradaki zamansız ölümü hesapları alt üst etti. Karamanî Nişancı Mehmed Paşa'nın hastalıktan öldüğünü belirtmesine rağmen,²¹ fetihlerle uğraştığı günlerde avlanmaktan geri durmayan Süleyman, vurduğu bir avın peşinde koşarken atının ayağının bir deliğe girmesiyle yere yuvarlandı. Ağır yaralanan Süleyman bu hadiseden kısa bir süre sonra hayatını kaybetti ve Osmanlı tarihinin akınlarda hayatını kaybeden beşinci aile üyesi oldu.²² Rumeli topraklarında fetihler yaparken şehit olan Süleyman, Bolayır'a defnedildi. Süleyman'ın Bolayır'a defnedilmesini Aydınoglu Umur Bey'in "*Şimden gerü sana destur yoktur kim gerü Anadolu'ya geçesün*"²³ demesine bağlı olarak Süleyman'ın vasiyetinin böyle olduğuna dair "*meğer Süleyman Paşa'ya ol hal vaki olmazdan öndin yanında olan gazilere vasiyyet etmişti kim;*"*Ben bu yakında dünyadan gidiserim. Beni bu vilayette Bolayır'da "defn eylen ve eğer kâfirler size üşerse kaçmayasız, Allah'a tevekkül idesiz, durasız. Hak te'alanın hükmetin göresiz diye ismarlamuşdı. "Ve hem gayret idesiz benim ölümü kâfirlere aldırmayasız"* cümlelerini yazan kaynakların, devamında Süleyman'ın ölüm haberini alan kâfirlerin saldırıya geçtiğini, bunun üzerine Süleyman'ın adamlarının şehit şehzadenin tabutunu yüksek bir yerde duvar altına gömdüklerini, üstüne taş yığarak belirsiz hale getirdiklerini bildiriyorlar.²⁴

Öyle anlaşılıyor ki Rumeli'yi Osmanlılara açan ve ilerisi için çok önemli ve stratejik bir hamleyi gerçekleştirmiş bulunan Süleyman'a tıpkı diğer şehit aile üyelerinde olduğu gibi bir kutsiyet atfedilmiştir. Zira onun ölümünü haber alan ve Osmanlıların eline geçen bölgeleri geri almak üzere saldırı düzenleyen kâfirlerin sayıca fazla olmalarına rağmen yenilerek çekilmek zorunda kalmaları üzerine, bu

¹⁹ *Âşık Paşazade*, s. 376-377; Neşri, c. I, s. 181.

²⁰ H. İnalçık, *Devlet-i Âliyye*, s. 50vd.

²¹ Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Tevârihü's-Selatini'l-Osmaniyye (Osmanlı Sultanları Tarihi), Osmanlı Tarihleri I*, (çev. Konyalı İbrahim Hakkı), İstanbul 1949, s. 346.

²² *Âşık Paşazade*, s. 378-379; Neşri, c. I, s. 185-187.

²³ M. Halil Yinanç, *Düsturname-i Enveri Medhal*, Evkaf matbaası, İstanbul 1930, s. 66.

²⁴ *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 23; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, (Giese neşri), s. 20.

zaferi kazanan müslümanlara yardım eden bir alay boz atlıdan bahsedilmesi hayli ilginç. Kaynakların aktardığına göre bu boz atlılar, kâfirlere saldırarak onları yok etmişti. Kâfirler o kadar telaşlanmışlardı ki, bunların yerden mi çıktıklarını, yoksa gökten mi indiklerini anlayamamışlar ve nereden geldiği belli olmayan bu boz atlıları karşılarında görünce kolları kalkmaz, elleri tutmaz olmuştular. Bu anlatılar, bir taraftan Süleyman'ın şehit düşmesiyle Osmanlıların Rumeli'deki fetihlerine son vermek üzere harekete geçerek saldıran kâfirleri yok etmek üzere *kayıp erenle-*rin Allah tarafından gönderildiğine inanıldığını göz önüne sererken,²⁵ öte yandan Süleyman'ın mezarının vasiyetine uygun olarak Bolayır'da kaldığını, askerlerinin onun emirlerine harfiyen uyararak Rumeli topraklarını terketmediklerini, böylece Osmanlıların bölgedeki kalıcılığının temel sebebinin bu davranış olduğunu gösterir. Osmanlıların Rumeli'deki kalıcılığının göstergesi olan Süleyman'ın askerlerinin bu davranışı bir tarafa kaynaklardaki aktarılmış şekliyle bu hadise, Süleyman'ın şahsında Rumeli fetihlerine yüklenen kutsal rolü taçlandırmaya yönelik bir çabadan başka ne olabilir?

Osmanlılara Rumeli'nin kapılarını açarak bundan sonrası için çok önemli bir fırsat sunan Rumeli fâtihi Süleyman'ın ölüm tarihi konusunda farklı görüşlerin bulunması bu tarih üzerine hayli tartışma yapılmasına sebep olmaktadır. Bir gurup tarihçi, ölüm tarihini 758 (1357) olarak verirken²⁶, diğer gurup 759 (1359) olarak kaydeder.²⁷

Osmanlı tarihinin altıncı şehidi olarak kaynaklara yansıyan aile üyesi Bayezid'in oğlu Ertuğrul idi. Bayezid'in Ertuğrul, Süleyman, Mustafa, İsa, Musa, Mehmet ve Kasım olmak üzere toplam yedi oğlu olduğu bilinmektedir.²⁸ Osmanlı şehzadelerinin sancaklara gönderilerek idareci konumunda bölgenin yönetimine katkı yapmaları için sancakbeyliğinde bulunmaları prensibi doğrultusunda çocuklarından Ertuğrul'a, Saruhan'ı²⁹ daha sonra Karasi (Balıkesir) sancağını vermişti.³⁰ Emir Süleyman'a önce Aydın ili sonra Kastamonu³¹ ve nihayet Sivas

²⁵ *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 24; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, (Giese neşri), s. 20-21.

²⁶ *Aşık Paşazade*, s. 379; *Hadîdî*, s. 8. Ayrıca bkz. Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, TTK yay. Ankara 2007, s. 17.

²⁷ *Neşri* c. I, s. 187, *Oruç Bey*, s. 38.

²⁸ *Neşri*, c. I, s. 365; Ayrıca bkz. H. Eroğlu, Şehzadelik Kurumu, s. 62-63.

²⁹ *Neşri*, c. I, s. 339; *Anonim Tevârih-i Al-i Osman* (Giese neşri), s. 31.

³⁰ *Aşıkpaşazade*, s. 395.

³¹ *Neşri*, c. I, s. 323; *Ruhî Tarihi*, s. 394.

ele geçirilince burayı³² verdi. Diğer oğullarından Mustafa'yı Hamid İli ve Teke,³³ İsa'yı Antalya, Musa'yı ise Kütahya sancakbeyi yapmıştı. Mehmet ise Amasya'da idi.³⁴ Kasım henüz çok küçük olduğu için o sancakbeyi olamamıştı ve saray bulunuyordu.³⁵

Bayezid'in büyük oğlu Ertuğrul'un akıbeti üzerine yapılan tartışmaların temelinde kaynaklardaki bilgilerin farklılığı yatar. Zira daha hangi sancakta bulunduğu konusundaki ihtilafla başlayan bu mesele onun öldüğü tarih ve savaş üzerine yoğunlaşmaktadır. Zira Ertuğrul'un Aydın ili sancakbeyliği yaptığını Süleyman'ın ise Saruhan sancakbeyi olduğunu kaydedenler de bulunmaktadır.³⁶ Kaynaklar, Ertuğrul'un Menemen ovasında kışlayan Saruhanlı göçer evlerin var olan tuz yasağına uymamaları yüzünden Bayezid'e şikâyet edildiğini, bunun üzerine hünkârın, oğlu Ertuğrul'a emir vererek yasağı uymayan göçer evlerin Filibe'ye sürgün edilmesini sağladığını, hatta şimdi bütün Filibe ovasının bu göçürülenler tarafından meskûn olduğunu kaydetmeleri, onun Saruhan sancakbeyliğini doğruluyor.³⁷ Ankara Savaşı'na giden Bayezid'in yanına oğullarını da aldığını belirten Âşık Paşazade'nin, Süleyman'ı Aydın, Saruhan ve Karasi sancakbeyi olarak göstermesi³⁸ Ertuğrul'un ölümünden sonra buraların idaresinin ona bırakıldığını ortaya koymaktadır.

Ancak esas tartışma Ertuğrul'un nerede ve ne zaman öldüğü üzerinde yoğunlaşır. Zira Neşri'deki "*Vé Ertuğrul, atasının hayatında Kadı Burhaneddin vakasında Allah emrine varmışdı.*" kaydından hareketle Ertuğrul'un Kırkdilim savaşında (1392) şehit olduğu kabul edilegelmektedir. Neşri'nin kaydını mehas alan tarihçiler Ertuğrul'un ölümünü bu tarihe bağlama gayreti güderler.³⁹ Âşık Paşazade, Oruç Bey

³² *Aşıkpaşazâde*, s. 137; *Neşri*, c. I, s. 321; *Hadiâtî*, s. 132-133; *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 42; *Lütfi Paşa*, s. 49.

³³ *Solakzâde*, c.I, s. 99; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği, 13-15'inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Dair Tetkik*, (çev. O. Ş. Gökyay), TTK yay. Ankara 1986, s. 85.

³⁴ İ. H. Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri" *Bellekten*, XXXVI, sayı 156, (Ankara 1975), s. 661.

³⁵ *Neşri*, c. I, s. 365.

³⁶ *Hoca Sadettin* c.I, s. 196; *Solakzâde*, *Solakzâde Tarihi*, (haz. Vahid Çabuk), Kültür Bak. Yay. , c. I, Ankara 1989, s. 72.

³⁷ *Aşıkpaşazade*, s. 406; *Neşri*, c. I, s. 339.

³⁸ *Aşıkpaşazade*, s. 410.

³⁹ M. Halil Yinanç, "Bayezid I", *İA*, c. IV, s. 372, Ancak Yinanç, daha sonra kaleme aldığı anlaşılan yazısında Ertuğrul'un ölümünü, Timur ile yapılan muharebeden önce 1395-1396 yıllarına tarihlemektedir. Bkz. "Ertuğrul Çelebi" *İA*, c. IV s. 328; İ. H. Uzunçarşılı ise bu bilgiyi verirken dipnotunda-kaynakta isim geçmemesine rağmen-*Bezmi u Rezm*'i mehas olarak gösterir. Bkz. *Osmanlı Tarihi*, c. I, TTK yay. Ankara 1994, s. 277.

ve anonim tarihler ise Ertuğrul'un ölümünden hiç bahsetmezken bazıları da babasının sağlığında öldüğünü nakletmekten ileri gitmezler.⁴⁰

Osmanlı kaynaklarındaki birbiriyle çelişkili bilgilerin yanında Osmanlı Kadı Burhaneddin çekişmesini en ayrıntılı şekilde anlatan ve devri olaylarının en önemli kaynağı olan Esterabadi'nin *Bezm u Rezm* adlı eserinde Ertuğrul'un ya da herhangi bir Osmanlı ailesi üyesinin isminin hiç geçmemesi, onun Osmanlılar ile Kadı Burhaneddin arasında yapılan Kırkdilim savaşında (1392) öldüğü iddiasını mesbetsiz bırakmaktadır. Zira savaşı detaylarına kadar anlatan Esterabadi, Osmanlılar ile karşılaşan Kadı Burhaneddin'in askerlerinin sayısının çok fazla olmasından dolayı, sultanın onların tamamını teftiş etmeye bile zaman bulamadığını, iki ordunun karşılaşması sırasında çok çetin bir savaşın yaşandığını, kılıç darbeyle kellelerin uçtuğunu, kısa sürede ortalığın kan gölüne döndüğünü, düzlüklerde ceset tepelerinin meydana geldiğini, bu durum karşısında Osmanlı ordusunun yorgun ve bitkin bir halde kaçarak kendilerini dağların kovuklarına gizlediklerini kaydederken, Bayezid'in herhangi bir oğlundan söz açmaması ilginç olduğu kadar şayet şehzade bu savaşta öldüyse bundan haberinin olmaması veya bunu önemsiz gördüğü sonucunu doğurmaz.⁴¹

Ertuğrul'un bu bilinmezliğini aydınlatmak için Timur'un Sivas şehrini kuşatması sırasında Osmanlı kuvvetlerinin başında Ertuğrul'un bulunduğu ve bu sırada şehit olduğu yönünde bilgiler veren Osmanlı tarihlerine bakmak gerekir. Sözcüleri Ruhi, Bayezid'in Malatya ve Erzincan'ı fethettiği yıla dair olayları anlatırken “*Bu tarih sekiz yüz üçüncü yılda(803/1400-1401) idi. Hem ol yıl Padişah-ı âlem penahın Ertuğrul nam oğlu vefat idiüb padişah-ı âlem anuñün begayet müteellim olub ol yıl bir gayri yere sefer olmayub adl ve dad itmeğle meşgul oldu.*” kaydıyla şehzadenin öldüğü yıl olarak 1400 tarihini yer olarak ise zımnen Timur'un Sivas'ı kuşatmasını işaret eder.⁴² İbn Kemal de benzer şekilde bir kayıt düşerek şehzadenin ölümüne dair Timur'un Sivas kuşatmasını anlattığı kısımda şunları yazar; “*Ol esnada ki ... mezbur diyâr-ı meşhârın (Sivas) şehriyâr İsfendiyâr-ı rüzgâr, şehzâde-i kâmgâr Ertuğrul vefât etdi.*”⁴³

Öte yandan Timur'un tarihçisi Nizameddin Şami, kaleme aldığı *Zafernâme*'de Sivas şehrinin Timur tarafından ele geçirilişi ile ilgili olayları verdiği sayfalarda

⁴⁰ *Hoca Sadettin*, c. I, s. 193; Gelibolulu Mustafa Ali; *Kıtabü'l-Tarih-i Künhü'l-Ahbar*, (hazırlayanlar Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar) Kayseri 1997, s. 179.

⁴¹ Aziz. b. Erdeşir-i Esterabadi, *Bezm u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK yay. Ankara 2014, s. 389-390; Ayrıca bkz. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yay. Ankara 1970, s. 114vd.

⁴² *Ruhi Tarihi*, s. 397.

⁴³ *İbn Kemal*, IV. Defter, s. 375.

Mustafa isimli bir emirden bahseder⁴⁴ ve bunun Sivas'ın emiri olduğunu ve mertçe savaştığını ekler. Timur'un, on sekiz gün süren kuşatmada şehrin hisarın etrafına mancıklar kurduğunu ve surların dövüldüğünü, durumun vahametini anlayan Emir Mustafa'nın Timur'a yalvararak af dilediğini, kendisine gelen Mustafa ve şehrin şeyhleri ile kadısına Timur tarafından aman verildiğini, akabinde şehirde bulunan Ermenilerin ve dört bin kişilik süvari birliğinin kazılan kuyulara atılarak öldürüldüğünü anlatan kaynak Emir Mustafa'nın sonu hakkında suskun kalmıştır.⁴⁵

Batılı yazarların ve kaynakların bu olay ile ilgili yazdıklarına bakılırsa Zafername'de söz edilen Mustafa'nın Yıldırım'ın oğlu Ertuğrul olma ihtimalinden bahsetmeyi belki mümkün kılar. Zira Iorga ve Zinkeisen, Calcocondilas'a dayanarak Timur'un Sivas'ı kuşatmasında orada Yıldırım'ın oğlu Ertuğrul'un bulunduğunu, yaklaşık dört bin kişilik bir süvari birliğini komuta ettiğini, şehrin Hristiyan halkının, süvarilerle birlikte öldürüldüğünü belirtiyorlar.⁴⁶ Zafername'deki bilgilerle örtüşen batılı yazarların aktardıkları bu manada önemli. Zafername'de Mustafa olarak bahsedilen ve sonu ile ilgili bilgi verilmeyen kişi şayet Ertuğrul ise Zinkeisen'in Calcocondilas'a dayanarak verdiği esir alınan şehzadenin varlığına Timur'un üç gün dayanabildiği, sonrasında bir ata bağlanıp sürüklenerek feci bir biçimde öldürdüğü bilgisi ile tamamlanmış oluyor.⁴⁷ Zira Osmanlı hanedanının bir üyesine yakışmayan bir biçimde öldürülmesinin Bayezid'i çok etkilediği aşikâr. O yüzden İstanbul kuşatmasını kaldırıp bütün gücünü Timur ile yapılacak savaş için birleştirerek Anadolu'ya yönelmesi bu bakımdan açıklayıcıdır.⁴⁸ Ancak öncesinde Timur'un Sivas'a saldırı hazırlığını öğrendiğinde kısa süre önce Akkoyunlu Osman Bey'in Sivas'ı ele geçirme girişimine karşı Osmanlı ordusunun başında onu mağlûp eden⁴⁹ Süleyman'ı bu kez Timur'a karşı ağabeyi Ertuğrul'a yardım etmesi için Sivas'a göndermiş, ancak o, rakip ordunun sayısının fazlalığını görünce saldırmanın akıllıca olmadığını düşünerek babasının yanına dönmüştü.⁵⁰

⁴⁴ Nizamüddin Şâmî, *Zafername*, (terc. Necati Lugal), TTK yay. Ankara 1949, s. 261.

⁴⁵ *Zafername*, s. 262.

⁴⁶ Johann Wilhem Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), c. I, s. İstanbul 2011, s. 269-270, N. Iorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), c. I, İstanbul 2005, s. 288, İbn Arabşah bu sayıyı üç bin olarak veriyor. Bkz. *Acaibü'l-Makdur fi Nevaibü'l-Timur (Tarih-i Timurleng)* (Osmanlıca çeviri Nazmizâde Efendi), İstanbul 1377, s. 93.

⁴⁷ J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, s. 269-270.

⁴⁸ J. W. Zinkeisen, Calcocondilas'ın Ertuğrul'u övdüğünü ve yaşlıları arasında en güçlü olanın o olduğunu savaş sanatına yetenekli olduğu için Asya'da bırakıldığını, böylece iktidar gücünü daha etkili bir biçimde kullanmasına fırsat verildiğini kaydediyor. Bkz. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, s. 271.

⁴⁹ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kütâb-ı Diyarbekriyye*, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı yay. Ankara 2001, s. 42.

⁵⁰ İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdur fi Nevaibü'l-Timur* s. 94.

Ertuğrul'un sonuna dair Osmanlı kaynaklarından Ruhî ve İbn Kemal ile örtüşen batılı kaynaklardaki bu bilgiler Bayezid'in içinde bulunduğu halet-i ruhiyeye delil teşkil eder. Sivas'ın Timur tarafından ele geçirilmesi ve oğlu Ertuğrul'un ölümü üzerine Bayezid'in çok kederli ve hüzünlü olduğu, bu yüzden de halk arasında onun üzüntüsünün dilden dile dolaştığı aktarılır. Hünkârın, Bursa da yaptırdığı bir imaretin inşaatının ihtiyaçlarını karşıladığı sırada bir çobanın ney (kaval) çalmasını işitince ona şu sözleri söylediğinin kaydedilmesiyle duygu dünyası faş ediliyor; “Çal bire çoban çal. Ne canın yandı, ne ciğerin yakıldı. Ertuğrul gibi oğlun mu öldü? Sivas gibi şehrin mi yıkıldı?”⁵¹

Hatta o kadar ki Bayezid'in bu iki elim olay karşısında içine düştüğü sıkıntıdan dolayı dünyadan el ayak çekerek büyük oğlu Süleyman'ı tahta geçirmeyi düşündüğü fakat Ertuğrul'un ölümünü bahane ederek korktu ve kaçtı denilmesinden çekindiği için bu fikrinden vazgeçtiği, oğlu Ertuğrul'un ve şehri Sivas'ın intikamını almak için Timur ile savaşmaya karar verdiği yönündeki fikirlerin varlığı⁵² tartışmalı olması bir yana Ankara savaşına bu denli hırslı ve azimli bir biçimden girmesinin kanıtı gibidir.

Öte yandan son zamanlarda yayınlanan bir İtalyan arşiv belgesi Ertuğrul'un iddia edildiği gibi 1392 yılında Osmanlılar ile Kadı Burhaneddin arasında yapılan Kırkdilim savaşından sonra hayatta olduğunu gösteriyor. E. Zachariadou, daha önce Teologo'da (Ayasoluk/Efes) yaşamış “*Hükümdâr Ertuğrul Bey (Herchogolbei) Çelebi, Teologo Hâkimi*” kitabının yazarı Efes'in soylu bir ailesine mensup Rum Kyr Michael Pyllis'in de kaydettiği bilgiyi doğrulayan bir belgeden bahseder. Bu belge 1396'da Teologo hâkiminin Sakız mavnası hâkimi Giovanni Giustiniani de Furneto'dan 562 Duka altın vergi aldığı bilgisini içermektedir. Zachariadou'nun bahsettiği ve Giovanni Bardi'nin tasdik ettiği 8 Şubat 1398 tarihli Sakız adası noterliği evrakı arasında yer alan bu belgeyi, Domenico Gioffrè neşretmiştir.⁵³ Zachariadou, I. Bayezid'e bağlı olan Aydın emirliğinin en önemli şehir olan Ayasoluk'ta görev yapan bu Osmanlı beyinin adının Herchogolbei olduğunu bu isimde Bayezid'in en büyük oğlu Ertuğrul'a çok benzediğini ileri sürer.⁵⁴ Ayrıca aynı Ertuğrul'un 19 Ağustos 1400 tarihinden biraz önce Girit'e elçi yolladığını Venediklilerle dostluk

⁵¹ *İbn Kemal*, IV Defter, s. 385.

⁵² Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi*, c 5, İstanbul 1277, s. 65

⁵³ Elizabeth A. Zachariadou, “Ertogrul Bey il savrano di Teologo (Efeso)” *Atti Della Societa Ligure Di Storia Patria, Nuovo serie V (LXXIX) Fasc I*, Genona, 1965, s. 155, (Bu metnin İtalyanca'dan çevirisini yapan Araş. Gör. Veysel Gökberk Manga'ya teşekkür ederim.)

⁵⁴ E. Zachariadou, “Ertogrul Bey il savrano di Teologo (Efeso)”, s. 156.

kurmayı planladığını ve babası öldükten sonra kendi kardeşlerine karşı savaşırken onların yardımına güvenip güvenemeyeceğini sorduğunu da ilave ediyor.⁵⁵

Batılı belge ve kaynakların şahitliği 1400 yılında Osmanlı ordusunun başında Timur'a karşı Sivas şehrini savunurken Timur tarafından öldürülerek hayatını kaybeden Ertuğrul'un şehit olduğunu gösteriyor ki yukarıda da belirtildiği gibi bazı Osmanlı kaynakları da bunu teyit ediyor. Bütün bunlar dikkate alındığında Ertuğrul'un ölümü meselesi ile ilgili olarak devrin kaynaklarındaki bilgilerin çelişkili olması meselenin tam anlamıyla vuzuha kavuşmasının önündeki en büyük engel gibi durmasına rağmen hem Osmanlı kaynaklarının bazılarında hem de batılı kaynaklarda yer alan bilgilerden Ertuğrul'un 1400 yılındaki Timur'un Sivas şehrini ele geçirmesi sırasında hayatını kaybettiği sonucunu kabul etmenin en doğrusu olduğu anlaşılıyor.

Osmanlı tarihinin yedinci savaş şehidi aile üyesi ise I. Bâyezid'in Ankara savaşında ölen oğlu Mustafa idi. Osmanlı hükümdarı I. Bayezid, Timur ile giriştiği amansız mücadele sonunda onunla 1402 yılında Ankara'da karşılaşmış ve bu savaşta kendisi esir düşerken diğer oğullarından Süleyman Mehmed ve İsa kaçmış; Musa, Timur tarafından esir alınmış, Mustafa ise hep tekrarlarına gelen haliyle kaybolmuştur.

Bu savaşa bütün gücüyle hazırlanan I. Bayezid, şehzâdelerini de yanında götürerek savaşta onlardan kol komutanı olarak faydalanmıştır. Bayezid'in hangi şehzâdelerini götürdüğü konusundaki ihtilafta bir gurup Osmanlı kaynağı Süleyman, Mustafa ve Mehmed'in götürüldüğünü kaydederken⁵⁶ başka bir gurup ise diğer iki oğlu Musa ve İsa'nın da bu savaşta yer aldığını ileri sürerler.⁵⁷ Öte yandan İbn Kemâl'in, Süleyman, Musa, Mustafa ve Mehmed'in götürüldüğünü yazmasına karşın⁵⁸ Bizans kaynaklarından Doukas; Süleyman, İsa, Mehmed ve Musa'yı savaş meydanında gösterirken iki küçük oğlu Mustafa ile Orhan'ı(Kasım?) Bursa'da bıraktığını kaydeder.⁵⁹ Ancak bu farklı görüşlerin rehberliğinde I. Bayezid'in

⁵⁵ Zachariadou, "Ertogrul Bey il savrano di Teologo (Efeso)", s. 158.

⁵⁶ Âşık Paşazâde, (haz. N. Atsız.) MEB yay. İstanbul 1992, s. 68-69, Neşri, c. I, s. 349-351, Oruç Bey, s. 59vd.; *Anonim Osmanlı Tarihi (1299-1512)*, s. 47; Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1341, s. 55.

⁵⁷ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, (Giese neşri), s. 50; *Tacü'l-Tevârih*, c. I, s. 261-262; Gelibolulu Âli, *Kıtabü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbâr*, (haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar), Kayseri 1997, s. 151; *Solakzâde*, s. 99; *Ruhî Tarihi*, s. 399.

⁵⁸ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV Defter, (haz. Koji Imazawa), TTK yay. Ankara 2000, s. 411vd.

⁵⁹ Doukas, *Decline and Fall Of Byzantium to the Ottoman Turks*, Wayne State University Press, Detroit 1975, s. 95. Bu Şehzâdenin adı bazı kaynaklarda Kasım olarak geçmektedir.

Timur'a duyduğu kin ve nefret dikkate alındığında Osmanlı hükümdarının savaşın kendisi açısından önemine istinaden şehzâdelerinden küçük olan Kasım dışında hepsinin götürmüş olması kuvvetle muhtemel.

Savaş için askeri düzeni oluşturan hükümdar Bayezid ordusunun sağ kolunda Süleyman'ı, sol kolunda ise Mehmed'i görevlendirmiş, diğer çocuklarını yanında merkezde tutmuştu.⁶⁰ Şehzâdelerin ordunun kol komutanlıklarında bulunmaları merasimden öteye bir anlam içermiyordu ve aslında askerî idaresi sağ kolda Kara Timurtaş'ta, sol kolda ise Hoca Firuz Bey'de bulunuyordu.⁶¹ Timur ordusunda ise ordunun sağ kolunda Timur'un oğlu Miranşâh Mirza yer almış, hemen önünde diğer oğlu Ebubekir Mirza yerleştirilmişti. Sol kolda Şahrüh Şah Halil ve Şah Hüseyin adlarındaki şehzâdeleri orduyu idare ediyorlardı. Mahmut Mirza ile seksen alay imdatçı (yardımcı) ile birlikte geriye bırakılmıştı. Ayrıca Timur, ordusunun önüne 32 tane fil dizmişti.⁶² İki ordu sayıca birbirlerine yakın düzeyde idi. Osmanlı ordusunun yetmiş bin civarında, Timur'un ordusunun ise bu sayıdan biraz daha fazla olduğu kabul edilmektedir.⁶³

Savaşın başlamasından önce Osmanlı şehzâdeleri ve devlet ileri gelenlerinin, Timur ordusunun dinlendiği sırada saldırı teklifi I. Bayezid tarafından geri çevrilmişti. Çünkü I. Bayezid, Timur'a çok güçlü bir kin duyuyor, cephe savaşı ile kazanılacak bir zafer arzuluyordu. Bu kibri, eline geçen fırsatı değerlendiremeyip karşılıklı bir savaşı tercih etmesine yol açmıştı. I. Bayezid'in şehzâdeleri ve devlet ileri gelenlerinin teklifini geri çevirmesi üzerine, iki tarafın orduları savaş düzenini aldıktan sonra savaşa başladılar.⁶⁴ Savaşın ilk hamlesi Timur'dan gelmiş, Miranşâh Mirza bu saldırıyı gerçekleştirmişti. Osmanlı sol kolundaki Sırp askeri buna karşılık verdi. Aynı şekilde hükümdarın bulunduğu merkeze İskender Mirza ile Mahmut Mirza saldırmış Osmanlı yeniçerisi bu saldırıya da karşılık vermişti. Ancak daha bu ilk saldırıda Osmanlı sağ kolunu idare eden Emir Süleyman'ın emrindeki askerler dağıldılar. Kendisine bağlı birliklerin kaçtığını gören Emir Süleyman ne yapması gerektiği konusunda Vezir Ali Paşa'nın görüşüne başvurunca ondan kaçması gerektiği cevabı almış ve savaş meydanını terk etmişti.⁶⁵ Emir Süleyman ile birlikte savaştan kaçanlar arasında Vezir Ali Paşa, Timurtaş Paşa, Evrenos Paşa ve

⁶⁰ *Künhü'l-Ahbâr*, s. 151.

⁶¹ Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", *İA*, c. II, s. 386.vd.

⁶² Bu sayı Zafernâme'de, "ateşbazlar, nefî-endâzlar ve ceybeler oturtularak teçhiz edilmiş birkaç fil" olarak verilmektedir. Bkz. *Zafername*, s. 305.

⁶³ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK yay. Ankara 1991, s. 28.

⁶⁴ *Lütfî Paşa*, s. 55.

⁶⁵ *Hayrullah Efendi*, c. V, s. 69.

Hasan Ağa da bulunuyordu.⁶⁶ Emir Süleyman yanındaki devlet erkâmı ile birlikte Bursa'ya geldi. Burada bulunan kız kardeşi Fatma ile en küçük kardeşi Kasım'ı Bizans imparatoruna gönderdi. Kendisi Bursa'da bulunan hazineyi ve hükümdarın haremını alarak Edirne'ye geçti⁶⁷ ve burada tahta oturarak kendi hâkimiyetini ilan etti.

Aynı şekilde sol kol kumandanı olan Mehmed de savaş meydanından yanındakilerle birlikte sancakbeyi olduğu Amasya'ya kaçmıştı.⁶⁸ Diğer şehzadelerin akıbetleri net olmamakla birlikte Zafernâme'de savaş sonrasında esir düşen Bayezid'in Emir Timur'a "*Evladım Musa ve Mustafa muharebede idiler. Ben daima onları düşünüyorum. Emir buyurulursa tahkikat yapılsın. Berhayat oldukları takdirde onların bana gönderilmesine müsaade edilsin. Bu da ayrıca bir lütuf olur*" dedi. Emir, emir buyurdu gittiler. Uzun uzadıya tahkikattan sonra Musa ismindeki oğlunu bularak Emir'e getirdiler. Emir onun kamından vazgeçerek babasına bağışladı ve kendisine hilat verdi"⁶⁹ şeklindeki kayıttan diğer oğlu İsa'nın da savaş meydanından kaçmış olduğu anlaşılıyor. Zira İbn Kemal de hükümdarla birlikte sadece Musa'nın esir düştüğünü kabul ediyor.⁷⁰

Bunun yanında savaş meydanında bulunan diğer şehzade Mustafa'nın kaybolduğu üzerine hemen hemen bütün tarihçilerin müttefik olduğu anlaşılmaktadır. Bu kayboluşun savaş sonrasında Anadolu'yu istila etmek için dağılan Tatarlar tarafından esir alınarak Timur'un Mustafa'yı Semerkand'a götürmüş olmasına bağlanmak istenmesine⁷¹ rağmen I. Mehmed ve II. Murat dönemlerinde ortaya çıkan düzmece Mustafa'nın gerçek Mustafa olmadığı muhakkak. Zira İbn Arabşah, Mustafa ile ilgili "*Mustafa bu mabeynde zayi ve meşkur olmayın otuz kadar Mustafa namında dermande-i bi-neva belayı müşabehet isim ile kaşte-i şimşir seh ve hata oldu.*" şeklinde vererek ölen Mustafa'nın yerine otuz kadar bu isimde kişinin ortaya çıktığını kaydediyor.⁷²

Bütün bunlara rağmen müddei Mustafalar arasında en önemlisi Rumeli'de ortaya çıkarak yanına-kaynakların biraz da abartılı olarak verdiği- elli bini atlı yirmi bini yaya olmak üzere toplam yetmiş bin kişi toplayabilen ve taht üzerinde hakkı olduğu iddiasıyla isyan eden idi. Hatta bu kişi Ankara savaşında yaralan-

⁶⁶ İbn Kemal, IV. Defter, s. 437; Lütfi Paşa, s. 55; Sicil-i Osmanî, c. I, s. 42.

⁶⁷ Anonim Osmanlı Tarihi, s. 56; Hayrullah Efendi, c. V, s. 72-73.

⁶⁸ Anonim Osmanlı Kroniği, s. 48; Lütfi Paşa, s. 55.

⁶⁹ Nizâmüddin Şâmi, Zafernâme, (Çev. Necati Lugal), TTK yay. Ankara 1949, s. 310

⁷⁰ İbn Kemal, IV. Defter, s. 435.

⁷¹ M. H. Yinanç, Düsturname-i Enveri Medhal, s. 96; İncalcık, Devlet-i 'Alîyye, s. 83

⁷² İbn Arabşah, s. 140.

dığını ve bunun delili olarak vücudundaki bir yarayı göstererek gerçekliğini ispat ederek adam toplamaya çalışıyordu.⁷³ Gerçi, Osmanlı hükümdarı Mehmed'in bu kişi için “*Mustafa ne benim babamın oğlu ve ne de benim kardeşimdir, bize de benzemiyor, zira benim öz kardeşim ölmüştür. Bunu iyi bilen insanlar ve Romalılar onun iradesine uymuyorlar*”⁷⁴ sözlerini sarf etmesi adı geçenin gerçek Mustafa olmadığını göstermesi bakımından son derece önemli.

Ancak buna rağmen Osmanlı tarihinin önemli sorunlarından biri haline gelen düzmece, II. Murat zamanında da Doğu Roma hükümdarı tarafından kullanılmaya devam edilmiş, sorunu kökünden halletmekten başka çaresi olmadığını gören II. Murat bunun için hemen harekete geçerek düzmececinin üzerine ordu göndererek onu yakalatmıştı. Bu düzmececinin sonu herkese ibret olması için halkın görebileceği bir yerde asılmak⁷⁵ ve cesedi çürüyene kadar kale burcunda öylece kalmak oldu.⁷⁶

Bütün bunlar esasında Mustafa'nın Ankara savaşının bilinmeyen bir yerinde ve bilinmeyen bir şekilde öldüğünü gösteriyor. İşte bu yüzden I. Bayezid'in oğlu şehzade Mustafa, Ankara savaşında hayatını kaybederek savaş meydanında ölen son Osmanlı hanedan üyesi olarak şehitler listesindeki yerini aldı.

Sonuç olarak, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunun temel dinamikleri arasında üst sıralarında yer alan en önemli unsurlardan biri de fetih ve bu yolla elde edilen toprakların idaresi idi. Özellikle başlangıçtaki fetihçi anlayışa bağlı olarak toprak kazanımı, etraftaki rakiplerin içinde bulunduğu muhataralı durumları dolayısıyla biraz daha kolay gibi görünse de yine de savaşçılara duyulan ihtiyaç hat safhadaydı. Bu bakımdan Osmanoğlu aile üyeleri, kuruluş felsefesine uygun olarak kendilerine yönetici olarak kabul ettikleri aile büyüğünün etrafında savaşçı özelliklerini göstermekten geri durmadılar. Her ne kadar Osmanlı tarihinde aile üyesi denildiğinde akla il olarak onların ölen yöneticinin yerine kimin geçeceği üzerine yaptıkları mücadele ve akabinde başa geçen tarafından öldürülmeleri gelse de henüz ilk yüz yıl içerisinde aileye mensup yedi üyenin yöneticinin etrafında yer alarak fetihler için yapılan mücadele sırasında savaş meydanlarında şehit olmaları hayli dikkat çekicidir.

⁷³ *Hoca Sadettin*, c. 4, s. 124-125; *Kühü'l-Ahbâr*, s. 328vd.; *Hadidi*, s. 157vd.; *Lütfi Paşa*, s. 79; Solakzâde, s. 203.

⁷⁴ *Gereğe Anonim Tarih*, s. 114-115.

⁷⁵ *Kühü'l-Ahbâr*, s. 331. M. Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Kallı*, Eren yay. İstanbul 1997, s. 162; D. Kantemir, Mustafa'nın kafasının kesilerek öldürüldüğünü yazar. Bkz. D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, (çev. Özdemir Çobanoğlu), İstanbul 1998, c. I, s. 132.

⁷⁶ *Neşri*, c. II, s. 561-563; *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 68-69.

Osmanlı ailesine mensup bir üyenin savaşlarda hayatlarını kaybetmeleri dönemin anlayışına bağlı olarak pek kolay kabul edilebilen bir durum olmadığı için şehidin mezarı bir türbe haline getirilerek kutsiyet atfedildiği anlaşılmaktadır. Zira hanedana mensup üyelerin Hristiyanlara karşı yapılan savaşlarda şehit olmaları, onların mezarlarına kutsal bir mana yüklenmesine yol açarken türbelerinin de hastalıklara iyi gelen mekânlar haline gelmesini sağlıyordu. Öte yandan bazı aile üyelerinin şehadetleri dolayısıyla bu savaşlarda Allah'ın gönderdiği atlı kuvvetlerin kazanılan savaşlarda Müslümanlara yardım ettiklerine bile inanılıyordu.

Osmanlı şehit aile üyeleri listesinde yer alan ve I. Bayezid'in Timur ile yaptığı mücadelede hayatlarını kaybeden iki oğlunun durumu ise diğerlerine göre daha farklı bir şekilde ifade edilegelmişti. Bayezid'in oğulları Ertuğrul ve Mustafa'nın akıbetleri konusunda kaynaklara yansıyan bilgiler, hem Müslüman bir devlet olan Timurîler ile yapılan savaşta şehit olmaları hem de Bayezid ile Timur arasındaki amansız rekabet dolayısıyla, sır perdesi ile örtülü gibidir. Ertuğrul'un nerede ve ne zaman şehit olduğu konusundaki muamma ile Mustafa'nın savaş meydanında birden bire yok olarak sonraki yıllarda ardı ardınca çokça düzme Mustafa'nın ortaya çıkmasının, aileye mensup bir üyenin savaşta düşmanlar tarafından öldürülmüş olmasının kabullenilememesinden başka bir açıklaması olamaz.

Osmanlı tarihinin kardeş katli meselesinin dar kapsamlı ve tartışmalı hali bir tarafta imparatorluğun ilk yüz yılında, kurucu aileye mensup üyelerinin, yöneticinin etrafında yer alarak savaşlarda silahlı güç ve yeteneğini kullanıp etkin olarak yer aldıkları anlaşılmaktadır. O kadar ki bu uğurda hayatını kaybederek şehit olanların bulunması bile imparatorluğun kuruluşu için harcanan çabanın ve verilen mücadelenin ne denli anlamlı ve kapsamlı olduğunu gözler önüne sermeye önemli katkı sağlar.

Şehit	Baba Adı	Şehit Olduğu Yer ve Zaman
Bay Hoca	Saru Yatı	Ermeni Beli Savaşı (1287)
Saru Yatı	Ertuğrul	İkizce/Domaniç Savaşı (1287)
Aydoğdu	Gündüz	Koyunhisar Savaşı (1302)
Gündüz	Ertuğrul	Koyunhisar Savaşı (1302)
Süleyman	Orhan	Rumeli-Bolayır (1357 veya 1359)
Ertuğrul	Yıldırım Bayezid	Timur'un Sivas'ı işgali (1400)
Mustafa	Yıldırım Bayezid	Ankara Savaşı (1402)

Tablo: Savaşlarda şehit olan Osmanlı ailesi üyelerinin babaları ile şehit oldukları yer ve tarihi gösteren tablo

KAYNAKLAR

- Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK yay. Ankara 1991.
- Akman, Mehmed, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, Eren yay. İstanbul 1997.
- Anonim *Osmanlı Kroniği(1299-1512)*, (Haz. Necdet Öztürk), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Giese Neşri), (haz Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1992.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2003.
- Aziz. b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm u Rezm*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK yay. Ankara 2014.
- Doukas, *Decline and Fall Of Byzantium to the Ottoman Turks*, Wayne State University Press, Detroit 1975.
- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kütâb-ı Diyarbekriyye*, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı yay. Ankara 2001.
- Eroğlu, Haldun, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, İstanbul 2006.
- , “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Hanedan Üyelerinin Rolü” *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, (Isparta/Mayıs 2012).
- , *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, Akçağ yay. Ankara 2004.
- Gelibolulu Âli, *Kitâbü't-Tarih-i Künhü'l-Ahbâr*, (haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar), Kayseri 1997.
- Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz. Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi, Edebiyat Fak. Yay. İstanbul 1991.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1996, s. 197-202.
- Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi*, c 5, İstanbul 1277.
- Hoca Sadettin, *Tacü't-Tevârih*, (Sad. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1979.
- Iorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), c. I, İstanbul 2005.
- İbn Arabşah, *Acaibü'l- Makdur fî Nevaibü't-Timur (Tarih-i Timurleng)* (Osmanlıca çeviri Nazmizâde Efendi), İstanbul 1377.
- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, (haz. Şerafettin Turan), TTK yay. Ankara 1991.

- , *Tevârih-i Âl-i Osman*, II. Defter (yay. Şerafettin Turan), TTK yay. Ankara 1991.
- , *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV Defter, (haz. Koji Imazawa), TTK yay. Ankara 2000.
- İnalçık, Halil, *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş bankası yay., Ocak 2010.
- Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküş Tarihi*, (çev. Özdemir Çobanoğlu), c. I., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998.
- Karamalı Nişancı Mehmed Paşa, *Tevarihü's-Selâtinî'l- Osmaniyye (Osmanlı Sultanları Tarihi)*, *Osmanlı Tarihleri I*, (çev. Konyalı İsmail Hakkı), İstanbul 1949.
- Lütfî Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1341.
- Neşri, Mehmed, *Kitab-ı Cihan-Nümâ*, (Yay. Faik reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), c. I, TTK yay. Ankara 1995.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (terc. Necati Lugal), TTK yay. Ankara 1949.
- Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan*, (Düzenleyen Atsız), İstanbul 1961.
- Özcan, Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. 33, (İstanbul 1980-1981).
- Rûhî Tarihi*, (Yaşar Yücel- Halil Erdoğan Cengiz, Oxford Nüshası, Değerlendirme, Metnin Yeni Harflere Çevirisi, Tıpkı Basım ile Birlikte), TTK, *Belgeler* c. XIV, sayı 18 (Ankara 1992).
- Selâtin-nâme (1299-1490)*; (haz. Necdet Öztürk), TTK yay. Ankara 2001.
- Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, (haz. Vahid Çabuk), Kültür Bak. Yay. c. I, Ankara 1989.
- Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, TTK yay., Ankara 2007.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. I TTK yay. Ankara 1994.
- , "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri" *Belleten*, XXXVI, S. 156, (Ankara 1975).
- Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği, 13-15'inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Dair Tetkik*, (çev. O. Ş. Gökyay) TTK yay. Ankara 1986.
- Yinanç, Mükrimin Halil, "Bayezid I" *İ.A.*, c. II.
- , "Ertuğrul Çelebi" *İ.A.*, c. IV.
- , *Düsturname-i Enveri Medhal*, Evkaf matbaası, İstanbul 1930.

Yücel, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yay., Ankara 1970.

Zachariadou, Elizabeth A., “Ertogrul Bey il savrano di Teologo (Efeso)” *Atti Della Società Ligure Di Storia Patria, Nuovo serie V, (LXXIX) Fasc I*, Genona, 1965.

Zinkeisen, Johann Wilhem, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epeçeli), c. I, İstanbul 2011.